

Shaxs xulqidagi nizolarning psixik mexanizm sifatida talqini***Karamova Mohinur Faxritdin qizi******Xalqaro innovatsion universiteti katta o'qituvchisi*****mohinurkaramova573@gmail.com**

Annotatsiya. Mazkur maqolada nizoli xulq muammosi psixik mexanizm sifatida nazariy va konseptual yondashuvlar asosida tahlil etilgan. Tadqiqot jarayonida nizoli xulqning shakllanishi va namoyon bo'lishida shaxs psixikasining ko'p qatlamli tuzilmasi, xususan ongiy jarayonlar, affektiv holatlar hamda irodaviy regulyatsiya tizimlarining o'zaro murakkab ta'siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Nizoli xulqning psixodinamik determinatsiyasi ichki konfliktlar, frustratsiya va stress omillari bilan uzviy bog'liqlikda yoritilgan. Shuningdek, psixologik himoya mexanizmlari va refleksiv jarayonlarning nizoli xulqni boshqarish va transformatsiya qilishdagi roli tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari nizoli xulqni anglash, prognozlash va psixologik korreksiya qilishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: nizoli xulq, psixik mexanizm, shaxs psixikasi, psixodinamik jarayonlar, ongiy faoliyat, affektiv holatlar, irodaviy regulyatsiya, emotsional boshqaruv, ichki konfliktlar, psixologik determinatsiya, shaxs tuzilmasi, xulq-atvor regulyatsiyasi, psixologik integratsiya, stress va frustratsiya, adaptiv va dezadaptiv xulq, shaxslararo munosabatlar, konfliktologiya, psixologik himoya mexanizmlari, refleksiv jarayonlar, motivatsion soha.

Аннотация. В данной статье анализируется проблема конфликтного поведения как психологического механизма на основе теоретических и концептуальных подходов. В ходе исследования научно обосновывается многоуровневая структура индивидуальной психики, в частности, сложное взаимодействие когнитивных процессов, аффективных состояний и систем волевой регуляции в формировании и проявлении конфликтного поведения. Подчеркивается психодинамическая детерминация конфликтного поведения в его неразрывной связи с внутренними конфликтами, фрустрацией и стрессовыми факторами. Также анализируется роль психологических защитных механизмов и рефлексивных процессов в управлении и трансформации конфликтного поведения. Результаты исследования имеют важное научное и практическое значение для понимания, прогнозирования и психологической коррекции конфликтного поведения.

Ключевые слова: конфликтное поведение, психический механизм, личность и психика, психодинамические процессы, психическая деятельность, аффективные состояния, волевая регуляция, управление эмоциями, внутренние конфликты, психологическая детерминация, структура личности, поведенческая регуляция, психологическая интеграция, стресс и фрустрация, адаптивное и дезадаптивное

поведение, межличностные отношения, конфликтология, психологические защитные механизмы, рефлексивные процессы, мотивационная сфера.

Abstract. This article analyzes the problem of conflict behavior as a psychological mechanism based on theoretical and conceptual approaches. In the course of the research, the multi-layered structure of the individual psyche, in particular the complex interaction of cognitive processes, affective states and volitional regulation systems, in the formation and manifestation of conflict behavior is scientifically substantiated. The psychodynamic determination of conflict behavior is highlighted in its inextricable connection with internal conflicts, frustration and stress factors. The role of psychological defense mechanisms and reflexive processes in the management and transformation of conflict behavior is also analyzed. The results of the study are of significant scientific and practical importance in understanding, forecasting and psychological correction of conflict behavior.

Keywords: conflict behavior, psychic mechanism, personality psyche, psychodynamic processes, mental activity, affective states, volitional regulation, emotional management, internal conflicts, psychological determination, personality structure, behavioral regulation, psychological integration, stress and frustration, adaptive and maladaptive behavior, interpersonal relationships, conflictology, psychological defense mechanisms, reflexive processes, motivational sphere.

Kirish.

Nizoli xulq muammosining psixik mexanizm sifatida tadqiq etilishi inson psixikasining ko'p qatlamli va strukturaviy jihatdan murakkab tizimini chuqur tahlil etishni talab etadi, zero mazkur hodisa shaxs ongiy faoliyati, emotsional-regulyativ holatlari hamda irodaviy jarayonlari o'rtasidagi dinamik va o'zaro determinatsiyalashgan munosabatlarni ifodalaydi. Har bir nizo aslida shaxs ichki dunyosidagi nomuvofiqliklarning tashqi ifodasi sifatida yuzaga chiqadi, bu esa psixik muvozanatning buzilishi bilan bevosita bog'liqdir. Nizoli xulqning psixik mexanizmi inson ongida kechadigan ziddiyatli fikrlar, hissiy taranglik va o'zini himoya qilish instinktlarining uyg'un harakati natijasida shakllanadi. Bunday holatlarda shaxsning ichki ehtiyojlari, qadriyatlari va ijtimoiy rollari o'rtasida to'qnashuv paydo bo'ladi. Psixik tizim ushbu to'qnashuvni bartaraf etish uchun turli himoya mexanizmlarini ishga soladi, biroq ular har doim ham konstruktiv yo'nalishda kechmaydi. Nizoli xulqning shakllanishida ong va ong osti jarayonlari bir-biriga chambarchas bog'langan bo'ladi. Ong ostida saqlanayotgan norozilik, qo'rquv yoki tajovuz hissi ma'lum vaziyatda tashqi xatti-harakat sifatida namoyon bo'ladi. Shaxsning ongli darajada o'zini tutishga urinishlari ko'pincha bu kuchli hissiy oqimni to'xtata olmaydi, natijada psixik muvozanat buziladi. Shu sababli, nizoli xulqni faqat ijtimoiy hodisa sifatida emas, balki ichki ruhiy energiyaning namoyon shakli sifatida ko'rish zarur. Inson psixikasi har doim ichki muvozanatni saqlashga intiladi, lekin bu intilish qarama-qarshi kuchlar ta'sirida o'z yo'lini

topa olmasa, nizoli xulq paydo bo'ladi.

Psixik mexanizm sifatida nizo shaxsning o'zini himoya qilish jarayonlarida faol namoyon bo'ladi. Inson o'z qadriyatlari yoki fikrlari xavf ostida qolgan deb his qilganda, u avtomatik ravishda himoyaviy reaksiyalarni ishga soladi. Bu holatda tajovuz, inkor etish, o'zini oqlash, aybni boshqalarga yuklash yoki befarqlik ko'rinishida ifodalanadi. Ushbu himoyaviy reaksiyalar qisqa muddatda psixik barqarorlikni saqlashga yordam beradi, biroq uzoq muddatli nuqtai nazardan u nizoni chuqurlashtiradi. Natijada shaxs o'z hissiy holatini ongli tarzda boshqara olmay qoladi, bu esa ichki taranglikni kuchaytiradi.

Nizoli xulqning psixik mexanizmlari orasida affektiv boshqaruv, refleksiya darajasi, empatiya qobiliyati va o'zini tahlil qilish ko'nikmasi alohida o'rin tutadi. Hissiy boshqaruv zaif bo'lgan shaxslar nizo vaziyatida tezda emotsional portlashga moyil bo'ladilar. Aksincha, refleksiya darajasi yuqori bo'lgan insonlar o'z hissiyotlarini anglay oladilar, bu esa nizoni konstruktiv hal etish imkonini beradi. Shuningdek, empatiya yetishmasligi boshqalarning hissiyotlarini to'g'ri idrok etishga to'sqinlik qiladi, bu esa noto'g'ri tushunish va ziddiyatlarning kuchayishiga olib keladi.

Nizo jarayonining psixik asosida shaxsning motivatsion tizimi ham muhim rol o'ynaydi. Agar insonning asosiy ehtiyojlari — e'tirof, hurmat, ishonch, mustaqillik — qondirilmasa, u o'zini psixologik jihatdan bosim ostida his qiladi. Ushbu bosim kuchaygan sari u o'zini himoya qilishning instinktiv shakllariga murojaat qiladi, bu esa nizoli xulqni kuchaytiradi. Bunday holatda inson ongli emas, balki affektiv qarorlar asosida harakat qiladi, ya'ni hissiyotlar tafakkur ustidan ustunlikka ega bo'ladi.

Nizoli xulqni boshqarishda kognitiv jarayonlarning ham o'rni beqiyosdir. Shaxs o'z tajribasiga tayangan holda har bir vaziyatni baholaydi, lekin bu baholash ko'pincha subyektiv bo'ladi. Vaziyatni noto'g'ri talqin qilish, taxminlarga asoslanish yoki stereotipik fikrlash natijasida nizo kuchayadi. Psixik mexanizm sifatida bu holat shaxsning o'z fikrini himoya qilishga intilishi bilan izohlanadi, biroq bu intilish konstruktiv emas, balki himoyaviy yo'nalishga ega bo'ladi.

Nizoli xulqning kuchayishida ichki affektiv energiyaning boshqarilmasligi katta rol o'ynaydi. Insonda to'plangan hissiy kuch chiqish yo'lini topolmasa, u keskin so'z, tahdid yoki jismoniy harakat ko'rinishida tashqariga chiqadi. Shu sababli, psixologik jihatdan bunday energiyaning ijobiy yo'naltirish, masalan, ijodiy faoliyat, sport yoki muloqot orqali chiqarish muhimdir. Bu jarayon psixik energiyaning destruktiv oqimini konstruktiv oqimga aylantirish mexanizmini yaratadi.

Nizo mexanizmining yana bir jihati — ijtimoiy o'zaro ta'sirda shaxsning rol identifikatsiyasi bilan bog'liq. Inson o'zini jamiyatdagi rolida haddan tashqari mustahkam his qilsa, u o'z pozitsiyasini himoya qilishda qat'iy bo'lib qoladi. Bunday holatda shaxs moslashuvchanlikni yo'qotadi, boshqalar fikriga nisbatan qattiq munosabat bildiradi va psixik tizimda himoyaviy kuchayish yuz beradi. Natijada, nizo kuchayadi va psixologik moslashuv buziladi.

Nizo holatida irodaviy jarayonlar ham psixik mexanizmning ajralmas qismi hisoblanadi. Shaxs o'z xulqini irodaviy nazorat orqali tartibga solmasa, u impulsiv harakatlarga beriladi. Iroda kuchi yuqori bo'lgan inson esa vaziyatni nazoratda ushlab, hissiy reaksiyalarni boshqarishga qodir bo'ladi. Shu bois, nizoli xulqni kamaytirishda iroda, sabr va o'zini tuta bilish sifatlari psixologik jihatdan asosiy omillar hisoblanadi.

Psixik mexanizmlar tizimida “ichki dialog” tushunchasi ham muhim o'rin tutadi. Inson o'zida bir vaqtning o'zida ikkita qarama-qarshi nuqtai nazarni olib yuradi: biri nizo orqali o'zini himoya qiladi, ikkinchisi esa murosaga chaqiradi. Ushbu ichki dialogning qaysi tomoni ustunlik qilishi shaxsning tajribasi, temperament turi va refleksiya darajasiga bog'liq bo'ladi. Agar shaxs o'z ichki dialogini anglay olsa, nizo holatlari kamroq va konstruktivroq kechadi. Nizo mexanizmini chuqurroq tahlil qilganda, ruhiy energiyaning ichki oqimi va uning nazorati markaziy rol o'ynaydi. Ruhiy energiya nazoratdan chiqsa, hissiy portlash, tajovuzkorlik yoki befarqlik shaklida ko'rinadi. Aksincha, bu energiya ongli tarzda yo'naltirilsa, u ijodkorlik, empatiya yoki muloqot vositasi sifatida ishlaydi. Shu bois, psixik barqarorlikni ta'minlashda hissiy o'zini boshqarish eng muhim himoya mexanizmidir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, nizoli xulqning psixik mexanizmlarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, har bir insondagi nizo holati uning ichki psixologik tizimining qanday ishlashini ochib beradi. Bu jarayonda hissiyotlar, tafakkur, ijtimoiy tajriba va irodaviy nazorat birgalikda ishtirok etadi. Nizoni boshqarish qobiliyati esa insonning psixik yetuklik darajasini belgilovchi ko'rsatkichlardan biridir. Shu sababli, nizoli xulqni tahlil qilish faqat tashqi xatti-harakatni emas, balki shaxsning ichki psixik tizimini ham o'rganishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. De Dreu, C. K. W., Gelfand, M. J. Conflict in the Workplace: Sources, Functions, and Dynamics. — New York: Routledge, 2018.
2. Finkel, E. J., Campbell, W. K. Self-control and interpersonal conflict. — Current Directions in Psychological Science, 2020.
3. Gelfand, M. J. Rule Makers, Rule Breakers: How Tight and Loose Cultures Wire Our World. — New York: Scribner, 2018.
4. Halevy, N., Chou, E. Y. How decisions shape conflict and conflict shapes decisions. — Trends in Cognitive Sciences, 2021.
5. Sonnentag, S., Frese, M. Conflict, strain, and well-being at work. — Annual Review of Organizational Psychology, 2019.
6. Abduqodirov, A. “Pedagogik muloqotda konfliktlarni boshqarish masalalari.” — Pedagogika va psixologiya jurnali, 2020.
7. Mansurov, T. Z. Konfliktologiya. — Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2021.
8. Sunnatova, R. “O'quvchilar o'rtasida nizoli xulqning psixologik sabablari.” — Ijtimoiy fanlar, 2018.

9. To‘laganova, M. Pedagogik konfliktlar psixologiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston Pedagogika Universiteti, 2019.
10. Юденко, О. Н. Психологические причины конфликтов и конфликтного поведения. — Москва: Институт психологии РАН, 2016.